

Есеј – Радојка Бјеливук

О ДИСУ И МИЉКОВИЋУ

Пад у живот у *Тамници* Владислава Петковића Диса
и *Балади охридским трубадурима* Бранка Миљковића

Идеја пада у живот у философској мисли песника обележила је српску поезију XIX и XX века. Многи песници су уобличили своја уметничка дела образујући философију егзистенцијалног пада на претпоставкама и теоријама великих мислилаца. Пад у живот, баченост у простор нежељеног бивства јесте обележје ове философије. Као један од најистакнутијих философа егзистенцијализма намеће се Хајдегер, немачки филозоф. Он је пропагирао идеју „убачености у свет“, чиме се наглашава двојство човек-свет (Ранковић 1976: 187). Ова идеја бива у основи песништва бројних лиричара, било у виду Хајдегеровог двојства или пак нешто измењена.

Дис и Миљковић, један симболиста и један неосимболиста, припадају двома епохама у српској књижевности, али се ишчитавајући њихове песме, уочава разговор између стихова њихових песама, као и значајан утицај философије егзистенцијализма, коју је, сваки на свој начин, уобличио према својој философској мисли.

Владислав Петковић Дис, песник „невиних даљина“ и мрачног песимизма, стварао је у време када је у нашој књижевности у успону била епоха модерне. Као истакнути симболиста отишао је најдаље од свих песника српске модерне, у свом поимању света и субјекта. Док су други песници српске модерне певали углавном о љубави и родољубљу, а ретко ко од њих се пуштао у рефлексивну лирику, Дис је

велики број својих песама испевао бавећи се размишљањима о тескоби људске јединке у свету препуном разочарања и отуђености и о човековом паду. За Диса је само рођење пад, па се живот као резултат таквог пада јавља као нежељена неминовност.

Бранко Миљковић је песник који припада великој епохи модернизма у српској поезији. Овај „вечити младић српске књижевности“ (Петровић 1995: 239), захваљујући коме је код нас настао правац неосимболизам, изнова је активирао стару идеју егзистенцијалног пада у живот као неминовности. Идеја о свету који је само привид, потиче још од Платона и платонизма. Платонизам представља скуп филозофских школа које се слажу у томе да је чулна спознаја превара и привид за човека и не може се на основу ње стећи Знање, што својом поезијом потврђује и Миљковић. Он по свом опредељењу није био ни атеиста ни теиста, није тврдио ни да Бог постоји, ни да не постоји. Није признавао никакву поузданост када је религија у питању. У својој лирици био је најближи агностику, нихилисти. По агностицистичком мишљењу човек не може знати да ли Бог постоји или не. Елементе који наговештавају агностицизам у његовој *песми Балада охридским трубадурима* проналазимо у стиху: „Сунце је реч која не уме да сија“ (Живковић 2004: 117). Реч не може рећи Истину. За том једном речју је Миљковић трагао целог свог живота, али признаје: „Ти знаш, вода протиче, али не каже ништа“ (Миљковић 1965: 6). Човек не може са сигурношћу тврдити оно што је изван домена његовог, овоземаљског знања.

Миљковићева поезија се ишчитава као његова имплицитна поетика. Овај философ у поезији и песник у философији служио се поетемама и философемама (Петковић 1996: 14) да би, у поновљеном поступку, дефинисао смисао поезије, а смисао се, по Миљковићу, налази у спознаји самог бића поезије (Живковић 2004: 115). Откриће смисла поезије

јесте и откриће смисла живота. Из тог разлога песник у *Балади охридским трубадурина* трага за открићем Истине и апсолута.

Тамница и *Балада охридским трубадурина* носе собом елегично осећање „изгнанника“, оног протераног из „невиних даљина“, из предела где су постојали апсолут и мудрост. Дис у својој песми поражено признаје: „То је онај живот где сам пао и ја“ (Дис 2010: 44). Он говори притом са једне дистанце, јер се поставља питање из које то перспективе лирски субјект проговара и који је то „овај“, присутни простор, ако се говори о „оном“ животу. *Балада охридским трубадурина* као да изречену мисао потврђује и надограђује јер тврдња поприма функцију доказа: „Упамти тај пад у живот као доказ твоме жару“ (Миљковић 1965: 146). Жар у пепелу као остатак угашене ватре постаје доказ да је нешто постојало, али је неки догађај морао уследити, па је ватра угашена, а то је пад. Ова два стиха сведоче о философији егзистенцијализма, као пресудној у стваралаштву многих песника друге половине XX века (Живковић 2004: 116). Философија егзистенцијализма представља философско учење по коме егзистенција претходи бити, а у основи философије егзистенцијализма је идеја апсурда, као бесмислености света у коме је човек принуђен да обитава. „Изгнаник“ је бачен у свет, на Земљу, у просторе материјалног, а као казна која следи паду, одузето је сећање на „сиве даљине“ и просторе где је мудрост још могла бити обележје субјекта. Овим искуственим просторима супротстављени су ништавни, материјални простори који су створени самим падом: „Да се ствара небо и свод овај сада/ и простор, трајање за ред ствари свију“ (Дис 2010: 44). У *Балади* је то простор у коме се изнад човекове главе распрскавају звезде и све „што је високо ишчезне, што је ниско иструли“ (Миљковић 1965: 146). Субјект је између те две димензије и сваки напор и стремљење узалудни су. Песме су контрастно компоноване, где је

контраст заснован не само на двојству простора, већ и на двојству времена. Димензија времена састоји се из две равни: време пре пада и време после пада. „Песнику, надахнутом божанском искром, даривано је сећање на време пре пада у долину суза“ (Живковић 2004: 116). Свако сећање на то време је болно, мучно. Постоји само знање у виду наговештаја о бивству изван „долине суза“, али стварних сећања нема и не може бити, падом се уништавају, јер нису могућа у оквиру земаљских сфера, у оквиру појавног света.

Миљковић у свом лирском дијалогу са Дисом открива и објављује космогонију једног доба, једног песништва. Само обраћање: „Мудрости, неискусно свићу зоре“ (Миљковић 1965: 146) сведочи о једном незнању, о губитку сећања, осталог у ноћи кад је потписана превара. Последица те „невидљиве ноћи“ јесте зора без искуства. Овде можемо поновити Миљковићеву реч — која га је можда убила — „узалуд“, узалуд се сањало, јер зора није донела ништа ново. Да нема Знања у просторима материје сведочи и Дис у *Тамници*: „То је онај живот где сам пао и ја/ са нимало знања и без моје воље/ непознат говору и невољи ружној“ (Дис 2010: 44). Субјект бива противно „бачен у живот“, без икакве могућности избора, чак без свести да пад уопште следи. Рођење као пад у овом контексту означава смрт оног узвишеног бивства. Отуда и наговештај симбола „тужне колевке“ као своје супротности, смрти. С обзиром на то да је пад неминовност, егзистенција која следи паду једино је могућа као принуда. Егзистенција доноси нове законе и правила живљења, који су субјекту страни, јер нису и закони напуштених простора. Јадиковкама да „То је онај живот где сам пао и ја/ са нимало знања и без моје воље“ (Дис 2010: 44) и да сада „неискусно свићу зоре“ (Миљковић 1965: 146) субјекти се поверавају, а ми смо и у једној и у другој песми сведоци апсолутне обамрлости духа под теретом нових закона који носе, наслућујемо, нешто зло.

После пада, субјекте у *Тамници* и *Балади охридским трубадуруима* муче наговештаји и слутње прошлих постојања у пределима „невиних даљина“. Свесни су своје принудне отпадности од Свезнања и апсолута, али су и Свезнање и апсолут за њих, удаљене од „завичаја“, само име, знак и све што могу је да се сећају да је пре пада постојао Смисао, који се сад само наслућује. У вези са слутњом увек се јавља симбол очију у којима се проживљава духовни пад и откривају наговештаји напуштених простора. Миљковићев субјект у *Балади охридским трубадуруима* истиче да након пада и губитка искуства остају „очи које горе“. Пламен представља суштину Миљковићеве поезије. Ватра која је самог песника мучила, пренесена је и у песму. Пламен који сагорева у очима потврђује духовно гашење субјекта, а pepeo који остаје након угашене ватре само је наговештај да је ватре било, јер и сам Миљковић наглашава да „у pepелу ништа није изгубљено, само је сажето“. Зато pepeo не треба хулити, како поручује песник, треба повратити пламен, угашен падом у живот, треба негирати пролазност. У *Тамници* се јавља суза у оку која жали „к'о тица оборена гнезда“ (Дис 2010: 44), где је јасна свест о напуштеном свету „невиних даљина“, које се оплакују.

Миљковићев субјект у *Балади* открива да се његово „срце гаси“ (Миљковић 1965: 146). Слика срца у коме је пламен у изумирању сведочи о бачености у свет и одузимању сваке наде. Биће више нема право на речи, јер ни мудрости више нема. У *Тамници* срце је невино, неискварено, али као такво, неотпорно на нове законе и падове након првог пада. Пред њиме је борба која води до апсурда, јер све што је негирало апсурд, заборављено је услед пада.

Дисов субјект ће, у часу тужног присећања на пад,

рећи да се у оку поред звезде налази и суза „што несвесно сија/ и жали к’о тица оборена гнезда“ (Дис 2010: 44, курзив: Р. Б). Птица, као симбол трансцедентног, упућује на „пали за-вичај“, одакле се принудно отишло. Слика птице која остаје без гнезда јасна је представа пада самог субјекта коме је „дом“ одузет. Миљковић у *Балади* симбол птице развија и дограђује. То више није експлицитно сликовно поређење човека са птицом, као у Дисовој песми, већ представа трагања за Смислом, за логосом, како у животу, тако и у поезији. Из тог разлога субјект *Баладе* обећава: „Птицо, довешћу те до речи“ (Миљковић 1965: 146). Ове две мисаоне равни проткане су и сажете у констатацију да „исто је певати и умирати“ (Миљковић 1965: 146), у којој се изједначавају стварање и ништавило. И Дисова *Тамница* и Миљковићева *Балада* нису само елегije о паду у живот, већ и елегije о трагању за апсолутом и Суштином кроз поезију. У обема песмама од велике важности је симбол звезде. Док је у *Тамници* јасна асоцијација да звезде постају носиоци духовног оностраног, смештеног у очима, у *Балади* се тај смисао усложњава, али се донекле и разоткрива. Субјект у *Тамници* говори „са очима звезда“, он чува у себи остатке једног света пре пада, који се у земаљским сферама може јавити само као остатак, бледи привид Свезнања. *Балада* открива један другачији свет и једног другачијег субјекта, који је трагичнији од субјекта из *Тамнице*. Биће је у међупростору, његове очи горе, док „над главом распрскавају се звезде као метафоре“ (Миљковић 1965: 146). Уобличава се слика очију у којима нема звезда, оне су изван, пренесене у поље појавног, али се распрскавају над главом попут метафора. Поређење звезда са метафорама сведочи о чињеници да се Истина распршује у материјалном свету, да је несазнатна, немогућа као таква. Субјект *Тамнице* не завршава своје поверавање констатацијом да се пало „са очима звезда“ (Дис 2010: 44), већ ту констатацију продубљује наглашавајући да „беже звезде из мојих

очију“ (Дис 2010: 44). Суштина се не може сагледати у оквиру зидова „тамнице“, где настају губитак и заборав. Знања о том губитку првобитно није било. Субјект као да о свему сведочи ван тамнице, јер пева о времену пада као прошлом, времену када је срце било невино и о последицама пада као давно прошлим.

Када је падом уследило бежање звезда из очију, субјект у *Тамници* није остао лишен сећања на њих. То сећање активирају боје које звезде остављају за собом: „Ал' бегају звезде; остављају боје/ местâ и даљине и визију јаве“ (Дис 2010: 45). Боје сведоче о поразу субјекта и о његовој моћи да спречи нестанак звезда из очију. У контексту интертекстуалности *Баладе* јавља се питање има ли код Миљковића боја? У овом облику не, али боје у функцији привида јављају се и у *Балади*, у виду пепела. Пепео као остатак ватре постаје наговештај суштине живота и суштине поезије.

Амбијент, у коме се евоцирају успомене или свест о успоменама, унижење, омаловажен, јер је постао последица бежања звезда из очију и човековог духовног пада у „долину суза“. Стихове *Тамнице*. „При бегању звезда земља је остала/ за ход мојих ногу и за живот речи“ (Дис 2010: 45) као да надопуњује стих *Баладе*: „Што је високо ишчезне, што је ниско иструли“ (Миљковић 1965: 146). Након што су звезде нестале, остала је само земља на којој треба опстати прихватајући њене законе. „Живот речи“ је оно што Миљковић преиспитује својом *Баладом*, постајући свестан притом да је за човека одређена средина, просечност. Он иде и даље од те тврдње преиспитујући и саму опозицију високо-ниско, у великој мери је негирајући. *Балада* тако постаје одисејска пустоловина у потрази за логосом. На нама је да одговоримо да ли је Одисеј *Баладе* успео, или је све што је чинио „дозивање птице заувек слетеле“ (Миљковић 1965: 5).

Интертекстуалност *Баладе* откривамо и на другим пољима, не само у интертекстуалном дијалогу са Дисом, али на основу интертекстуалних веза *Баладе* са другим књижевним текстовима, објашњавамо и дијалог *Баладе* са *Тамницом*. Субјект *Баладе* постаје својеврсна врста титана, постаје Прометеј који „сам себе кује у ланце“ и сам себе „кљује изнутра“, постаје самомучитељ (Живковић 2004: 118). Он стоји „прикован за стену која не постоји“ (Миљковић 1965: 146). Стена која не постоји обесмишљава и стајање и онога који стоји. Самоосуђени Прометеј се отуда јавља као трагач за ватром, онај који је себе осудио због жудње за њом. Орлови који га кљују нису видљиви, као ни стена за коју је субјект прикован, али му ти орлови наносе бол. Лирски субјект их назива „крадљивцима визија“. У том контексту име им има негативну конотацију, а њихова појавност у свету видљивог није могућа, јер су они изнутра, чиме се алудира на то да су орлови Прометеју кљуцали тело и органе, који би се преко ноћи обнављали да би сваким освитом бивали нападани изнова. Овом сликом Миљковићевог Прометеја начињена је једна изврнута перспектива мита. Нема стене, ни орлова, нити било чега видљивог што наводи на митског Прометеја. Цела слика је унутар субјекта, одвија се у њему самом, као мучна потрага за Истином, коју треба повратити, као украдену ватру. Миљковић је и путем овог мита повео дијалог са Дисом. У *Тамници* Дис јасно наводи стихове: „Као стара тајна ја почех да живим/ *закован за земљу* што животу служи“ (Дис 2010: 45; курзив: Р. Б). И Дисов субјект осећа тескобу и заробљеност изван простора „невиних даљина“. У другом стиху осећа се противречност: то је земља која служи животу, али за коју је субјект закован, па нам се открива принудност постојања и егзистирања у нежељеним просторима.

Миљковићев субјект у *Балади* представља синтезу тројице митских личности: Прометеја, Одисеја и Орфеја.

Орфеј, као трећи из овог ланца поредбених могућности, у основи је *Баладе*, најприсутнији је у њој. Оличење је оне тежње субјекта ове песме да открије биће поезије, а то се може постићи само поистовећивањем поезије са животом, односно смрћу. Орфеј који пева да би спасао живот, тај живот губи. На сличан начин поступа субјект *Баладе* који песмом покушава доћи до суштине певања, до њеног бића, да би схватио да је суштина смрт. Субјект истиче дефиницију стварања поезије: „Савест не уме да пева, јер се боји/ осетљиве празнине“ (Миљковић 1965: 146). Ово је концепт по коме се поезија ствара празнином, која једина негира просторне и временске категорије. Ако је празнина оно што ствара, а празнина се идентификује са (не)бићем (Живковић 2004: 117), онда савест, разум, одиста не могу бити ствараоци. И у *Тамници* се наслућује орфејска особина јунака који се осврће, јер Дис каже: „Као стара тајна ја почех да живим,/ закован за земљу што животу служи,/ да окрећем очи даљинама сивим“ (Дис 2010: 45; курзив: Р. Б). Код субјекта је присутно стално освртање према ономе што га мами, а то су сиве даљине у којима су остале гнездо, звезде и невиност.

Миљковић у *Балади* даје дефиницију песника:

*Само ниткови знају шта је поезија,
Крадљивци ватре, нимало умиљати,
Везани за јарбол лађе коју прати
Подводна песма јавом опаснија.*

Ако само ниткови знају шта је поезија, само ниткови знају и шта је живот, јер „исто је певати и умирати“ (Миљковић 1965: 147). Миљковић тврди да су песници ниткови јер познају језик и речи. Да би неко био безгрешан, а не нитков,

требало би да не познаје ниједну реч. У *Балади* се сукобљавају „крадљивци визија“ и „крадљивци ватре“, први као орлови који кљују изнутра, други као онај кога су окривили за крађу ватре. „У глави постоји само једна једина реч која остаје неизречена и због песникове немоћи, замењена речима — „крадљивцима визија“ које варају и наговарају на зло“ (Живковић 2004: 118). У наведена четири стиха песник спаја мит о Прометеју и мит о Одисеју тако што их слива у један умножени лик — крадљивце ватре који су везани за јарбол лађе, праћене песмом сирена. Ово је пловидба трагања за Истином и апсолутом, а сирене су те које ометају песника и заносе га својом песмом, а песник је тај који им мора одолети. И Дис у својој *Тамници* говори о „јединој песми, једином открићу“ (Дис 2010: 46), као о духу који се пробудио у његовом бићу, пројектован у „погледу трава“. То су нове очи што их субјект види и које га зову „као глас тишина,/ као говор шума, као дивна драга/ изгубљених снова, заспалих висина“ (Дис 2010: 46). Лирски субјект проналази утеху у погледу очију што их субјект не види, али осећа њихов поглед на себи. Те очи су једнако миле и примамљиве као „невине даљине“. Оне бивају утеха субјекту након пада у овоземаљски мрак и заточеништво и након стицања свести о свету као тамници.

Утеха у *Балади* једино је и само песма. Она је образац једине могуће наде, једино је она равна и достојна борбе са смрћу. Ново откриће носи „миљковићевски Орфеј“ који изјављује: „И, ево, сад пева/ припитомљени пакао“ (Миљковић 1965: 147). Пошто савест није умела, то сад чини припитомљени пакао, подсећајући нас на рефрен: „Исто је певати и умирати“ (Миљковић 1965: 147). „Идентификовањем принципа стварања и преласка у ништавило затвара се космолошки круг“ (Живковић 2004: 119), јасно уочљив у песмама Бранка Миљковића и Владислава Петковића Диса.

Компаративном анализом упућено је на појаву интер-

текстуалног дијалога у оквиру Дисове *Тамнице* и Миљковићеве *Баладе охридским трубадуринама*. Дис и Миљковић, као представници две различите епохе, обрађивали су заједничку тему човековог егзистенцијалног пада. Владислав Петковић Дис је отпочео мишљу и идејом о духовном паду, о утамничењу бића које губи сваку везу са првим завичајем у „невиним даљинама“. Бранко Миљковић пад не схвата само као духовно клонуће бића, а живот као одисејску вечиту потрагу за празавичајем, већ и као нужност трагања за апсолутом и Смислом, нужност откривања бића света и бића поезије. Владислав Петковић Дис и Бранко Миљковић, две непролазне вредности српског песништва, поставили су на тај начин, пред читалачку публику, философију о паду у живот, духовном и телесном, нежељеном и неминовном, философију о једном губитку, о једном рађању као умирању. *Тамница* и *Балада* отуда у свом интертекстуалном дијалогу сведоче о једном новом искуству, искуству ропства у тамници, у којој се чезне за слободом, али се само могу наслуђивати обриси те слободе, остале у даљинама. Све што биће окружује само су наговештаји неке зоре која је носила искуство, савести која је умела да пева и пакла који није имао потребу за припитомљавањем. Све су само наговештаји неког другог сна, који се, гледано из „тамнице“ сматра јединим животом.

Извори:

- Миљковић, Бранко, *Песме*, Просвета, Београд, 1965;
- Петковић Дис, Владислав, *Песме*, Империја књига, Крагујевац,

2010.

Литература:

• Живковић, Душан, „Сегменти Миљковићеве имплицитне поетике у Балади охридским трубадурима“, у: „Наслеђе“, часопис за књижевност, уметност и културу, година I, број 1, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 2004;

• Зборник: Поезија и поетика Бранка Миљковића, зборник радова, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1996;

• Петровић, Видосав, Бранко Миљковић у сећању савременика, Просвета, Ниш, 1995;

• Ранковић, Милан, Особености Дисове поезије, Народна књига, Београд, 1976;

• Цацић, Петар, Из дана у дан I, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.

О АУТОРКИ ЕСЕЈА

Радојка Бјеливук рођена је 18. августа 1991. године у Великој Кладуши, у Босни и Херцеговини. Основне и мастер студије на групи Српски језик и књижевност завршила је на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Пише песме и приче. Поезију пише од детињства, а прву песму објавила је у часопису *Суштина поетике*. Остварила је успех на многим књижевним конкурсима, како у земљи, тако и иностранству.

Песме и приче су јој објављиване у зборницима и часописима *Суштина поетике*, *Књижевним новинама* као и интернет страницама посвећеним поезији. Своју поетику заснива на рефлексијама о бићу и бивствовању, поткрепљеним психолошким и философским реминисценцијама.

Од 1995. године живи и ствара у Рековцу.